

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QISHLOQ
VA SUV XO'JALIGI VAZIRLIGI**

TOSHKENT DAVLAT AGRAR UNIVERSITET

REFERAT

Mavzu: Hasharotlarning tabiatda va inson hayotidagi
ahamiyati

Tekshirdi: Barnayeva
Sabina

Bajardi: _____

TOSHKENT-2014

REJA:

- 1. Hasharotlarning tabiatda moddalar almashinuvidagi ahamiyati.*
- 2. O'simliklarni changlatuvchi hasharotlar*
- 3. Zararkunanda hasharotlarga biologik qarshi kurash*

Tabiatda moddalar aylanishi va hasharotlar, gullarni changlatuvchi hasharotlar, tuproq hasharotlari, sanitar hasharotlar, zararkunanda, parazit va kasal tarqatuvchi hasharotlar, biologik qarshi kurash.

Hasharotlarning tabiatda moddalar almashinuvidagi ahamiyati.

Ko'pchilik hasharotlar tirik o'simlik to'qimalari bilan oziqlanadi. Lekin ularning hammasini zararkunanda deyish mumkin emas. Aksincha, ular tabiatda moddalar aylanishining eng muhim zvenosi hisoblanadi. Bu jihatdan ularni o'txo'r umurtqali hayvonlarga o'xshatish mumkin. O'z navbatida, hasharotlarning o'zi ham boshqa hayvonlar (masalan, qushlar, sudralib yuruvchilar, suvda va quruqlikda yashovchilar, hasharotxo'r sut emizuvchilar, yirtqich hasharotlar) uchun oziq manbai hisoblanadi. Hasharotlarsiz umurtqali va umurtqasiz hayvonlarning ko'pchiligi hayot kechira olmagan bo'lardi.

O'simliklarni changlatuvchi hasharotlar. O'simliklarning changlanishida gul nektari bilan oziqlanuvchi hasharotlar katta ahamiyatga ega. Bir qancha o'simliklar (grechixa, kungaboqar, beda, sebarga, qoqio't, anjir, olma, qovun, tarvuz, qovoq, no'xot, mosh, loviya, bangidevona va boshqalar) asosan hasharotlar yordamida changlanadi. Boshqa ko'pchilik gulli o'simliklar ham hasharotlar bilan changlanganda mo'l hosil beradi. Beda faqat yakka yashaydigan arilar yordamida changlanadi. Pahmoq arilar se barganing asosiy changlatuvchisi hisoblanadi.

O'tgan asrda Evropadan Yangi Zelandiyaga em-xashak uchun sebarga keltirib ekilgan. Lekin yangi sharoitda se bargani changlatuvchi hasharotlarning bo'lmaganligi sababli urug' olib bo'lmasligi ma'lum bo'lgandan so'ng.

Bu erga Evropadan pahmoq arilar ham ko'chirib keltirilgan edi.

Changlatuvchi hasharotlar orasida asalarilar eng muhim o'rin tutadi. Chunki ularni boshqa joylarga ko'chirib borish qulay hisoblanadi. Asalarilar juda ko'p o'simliklarning asosiy changlatuvchisi hisoblanadi.

O'simliklarni changlatishda pardaqanotlilar bilan birga gullarda oziqlanuvchi hamma hasharotlar, jumladan ikkiqanotlilar va kapalaklar ham ishtirok etadi. Changlatuvchi hasharotlar bo'lmaganida edi, juda ko'p o'simliklar guli urug' tugmasligi sababli yo'qolib kyetgan bo'lar edi. Tabiatda ko'pchilik qo'ng'izlar va ikki qanotlilar qurtlari hayvonlarning tezagi bilan oziqlanadi.

Ayrim zararkunandalar boshqa joydan tasodifan kelib qolishi, yangi sharoitda ularning kushandarlari bo'lmaganligi sababli juda tez ko'payib ketishi mumkin. Bunga Shimoliy Amerikadan Evropa va Osiyoga kelib qolgan kolorado qo'ng'izini, Evropadan Shimoliy Amerikaga borib qolgan tengsiz ipak qurti va makkajo'xori tunlamini misol qilib ko'rsatish mumkin.

Qishloq xo'jalik ekinlarining xavfli zararkunandalari qatoriga Osiyo chigirtkasi, to'qay chigirtkasi, turkman chigirtkasi, yarim qattiq qanotlilardan xasva, beda qandalasini, teng qanotlilardan har xil shiralarni, qattiq qanotlilardan kolorado qo'ng'izi va bargxo'r qo'ng'izlarni, bir qancha tunlam kapalaklarni (g'o'za tunlami, olma mevaxo'ri, karadrino) ko'rsatish mumkin. Oziq-ovqat omborlarida saqlanadigan g'alla va un mahsulotlarida turli qo'ng'izlar va tunlam kapalaklari ko'payib zarar etkazadi.

Zararkunanda hasharotlarga biologik qarshi kurash. Zarakunandalarga qarshi biologik kurash usuli tirik organizmlar yoki ular ishlab chiqargan mahsulotlardan foydalanishga asoslangan. Bu maqsadda zararkunanlarning kushandasi hisoblangan yirtqich va parazit hayvonlardan kasallik tug'diruvchi bakteriyalar, zamburug'lar va viruslardan foydalaniladi. Keyingi yillarda biologik kurashda sun'iy sintezlangan garmonlardan ham foydalanilmoqda.

Bu garmonlarning oz miqdori ham zararkunandalarning o'sishi va rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatib, ularni nobud qiladi.

Zararkunanda tunlamlarga qarshi kurashda sun'iy sintez qilingan hidli moddalar-feromonlar ayniqsa yaxshi samara bermoqda. Feromon urg'ochi hasharot hid bezi moddasi bo'lib, erkak hasharotni uzoqdan jalb qilish xususiyatiga ega (yunoncha feroH-uzoqdan, monC-jalb qilish). Bu usul erkak hasharotni qirib tashlab, urg'ochi hasharotlarni pushtsiz qoldirishdan iborat. Hozir feromonli tuzoqlar g'o'za tunlami, karadrina, olma qurti, tengsiz ipak qurtiga qarshi foydalanilmoqda. Har qaysi feromonlar faqat bir tur hasharotni jalb qiladi, boshqasi uchun zararsiz hisoblanadi.

Etti nuqtali xonqizi qo'ng'izi. Qo'ng'izning ko'krak va qorin qismi qora, ustki qanoti qizil rangda bo'ladi. Uning ustki qanotida ettita mayda qora nuqta shaklidagi dog'lari bo'ladi. Qo'ng'iz va uning qurtlari yirtqich hayot kechiradi. Ular shira bitlari, qalqondorlar, kapalaklarning Yosh qurtlari, o'rgimchakkana kabi o'simlik zararkunandalarini qiradi. Bitta qo'ng'iz bir kunda 50 dan 270 tagacha, hayoti davomida esa 4-6 mingtagacha shira bitlarini eydi.

Tabiiy sharoitda va ekin ekiladigan maydonlarda biologik kurashning uch xil usuli qo'llaniladi. Birinchi usuli parazit va yirtqich foydali hasharotlar va boshqa hayvonlarni introduksiya qilish va iqlimlashtirishdan iborat. Xuddi ana shu Yo'l bilan Kavkazda sitrus o'simliklari paraziti bo'lgan chervetsga qarshi kurash uchun tugmacha qo'ng'iz rodoliya keltirilgan edi. Janubiy tumanlarda mevali daraxtlarning zararkunandalariga qarshi kurashda 1931 yildan boshlab afelinus yaydoqchi paraziti keltirilib iqlimlashtirilgan edi. Bu hasharotlar zararkunandalar sonini va pirovardida ular keltirgan zararni keskin kamaytirishga yordam berdi.

Zararkunandalarga qarshi kurashning ikkinchi usuli laboratoriya sharoitida mahalliy yirtqich va parazit hasharotlarni sun'iy ko'paytirish va dalaga chiqarib tarqatishdan iborat.

Bu maqsadda O'rta Osiyo o'simliklarni himoya qilish, Respublika sabzavot va poliz ekinlari ilmiy tekshirish institutlarida ham bir qancha viloyat, tuman va xo'jaliklarda biologik laboratoriyalar ishlab turibdi. Laboratoriyalarda trixogramma, gabrabrakon yaydoqchilari ko'p miqdorda ko'paytirilmoqda va ekin maydonlariga tarqatilmoqda. Keyingi yillarda tillako'z pashshasi va xon qizi qo'ng'izini laboratoriyalarda sun'iy ko'paytirish ustida ham tadqiqotlar olib borilmoqda.

Biologik kurashning uchinchi, eng muhim usuli foydali hasharotlar sonining tabiiy ravishda ortishi uchun qulay sharoit yaratishdan iborat. Bu maqsadda kimyoviy zaharli preparatlarni qo'llashni keskin cheklash, o't-dalali almashlab ekishni joriy etish, foydali hayvonlarni jalb qilish va himoya qilish orqali erishiladi. Bu usul tabiatda mavjud bo'lgan ekologik munosabatlari saqlab qolishga qaratilgan.